

GUERRA A LA GUERRA?

MIGUEL CANDEL

Universitat de Barcelona

candel@ub.edu

Com és sabut, l'ètica cristiana va fer seves, agrupant-les sota la denominació de «virtuts cardinals», les principals virtuts humanes reconegudes com a tals pels grans clàssics grecs i romans: prudència, justícia, fortalesa i tempraça.

Plató, en la seva caracterització tripartida de l'ànima humana, particularment explícita en *La república*, situa tres d'elles com a corresponents als estats òptims o d'equilibri de les tres parts de l'ànima, i a la justícia com a resultat d'aquest equilibri general. Així, la part inferior, o *concupiscible*, de l'ànima assoliria el seu òptim quan els apetits que la constitueixen es despleguen dins els límits marcats per la *tempraça*. La part intermèdia, o *irascible*, assoleix la seva perfecció quan els seus impulsos són constructivament canalitzats per la *fortalesa*. La part superior, o *racional*, finalment, es desplega en tota la seva plenitud sota la guia del que Plató anomenava *phrónesis* i que, a causa de la seva posició al cim de la jerarquia ètica alhora que cognoscitiva, podem traduir per *saviesa* (per a Plató, a diferència d'Aristòtil, cadascuna de les virtuts regula simultàniament l'acció i el coneixement en els seus diferents nivells, sense que càpi-ga, com fa l'Estagirita, dividir-les dràsticament en virtuts morals i intel·lectuals). Per últim, sempre segons Plató, quan es donen les tres virtuts esmentades i garanteixen que les

tres parts de l'ànima guardin l'ordre jeràrquic que sotmet els apetits de la concupiscència i els impulsos del coratge al savi criteri de la raó, es pot dir que en l'ànima així ordenada regna la virtut de la justícia, capaç de projectar-se en l'esfera pública de la polis ben constituïda i governada.

Com ja hem anticipat, Aristòtil introdueix en aquest esquema una variant d'acord amb la qual la *phrónesis* platònica queda desdoblada en una virtut purament teòrica o intel·lectual, la *saviesa* pròpiament dita (*sophía* en grec), i una virtut meitat moral meitat intel·lectual (per a la qual reserva el terme grec *phrónesis*), que els llatins denominaran *providentia* o, en la seva forma sincopada, *prudentia*. La resta de l'esquema platònic queda pràcticament igual, i amb aquesta modificació passarà a constituir el nucli de la concepció cristiana de les virtuts humanes (no teològals).

Doncs bé, allò que a partir de la seva traducció llatina anomenem *fortalesa* no és ni més ni menys que el que els grecs anomenaven *andreia*, la traducció estàndard de la qual és *valentia*. Res estrany, perquè l'adjectiu llatí *fortis* significa, en la seva primera accepció, el mateix que el nostre adjectiu *valent*. Vol dir això que, perquè l'ésser humà pogués ser considerat plenament virtuós, és a dir, posseïdor de totes les virtuts, no podia mancar-li la virtut de la *valentia*. I, ¿en quines ocasions es pot exercir la valentia si no és en la lluita i l'enfrontament, la màxima expressió dels quals és la guerra?

Sembla, doncs, que per als antics la guerra constituïa un marc particularment adequat perquè pogués desplegar totes les seves qualitats l'ésser humà (almenys el de sexe masculí, perquè *andreia* deriva d'*andrós*, *home mascle*; això per no recordar que el mateix terme *virtut* deriva del terme llatí *vir*, *home mascle* igualment). En efecte, la lluita en què es posa en joc la vida exigeix no sols valentia, forma òptima del coratge, sinó també tempraça per dominar la concupiscència fent-li acceptar l'ajornament dels gaudis materials fins

després d'aconseguida una hipotètica victòria. I en poques ocasions és tan necessari l'exercici de la prudència com en les que brinda o imposa la guerra.

No és segurament aliè a aquest tipus de consideracions el cèlebre fragment d'Heràclit en què atribueix a la guerra la paternitat de les distintes condicions humanes (fr. B 53 DK).

Aquesta actitud davant la guerra pot dir-se que es manté, amb poques variacions, al llarg de segles fins a arribar l'edat moderna. Després d'una valoració, en el pitjor dels casos mixta, de la guerra com a ocasió propícia perquè l'ésser humà doni el millor de si i exerceixi eminentment la seva *virtus*, encara que això vagi sempre acompanyat del risc de desfermar l'agressivitat i l'odi, es passarà, a partir d'un cert moment, a una valoració creixentment negativa, que veu la guerra com a pèrdua de l'autodomini individual i col·lectiu per precipitar-se en la pura i simple animalitat i en la barbàrie.

Tenen a veure amb això, probablement, dos factors. Un d'ells, ja present en moltes societats antigues, a saber, l'absència d'objectius comuns entre els diversos sectors socials de la comunitat en guerra. Quan el poble humil és llançat a la lluita per defensar els interessos, no de la comunitat en el seu conjunt, sinó de l'elit dominant, és inevitable que la moral dels combatents decaigui. Factor, no obstant això, que no basta per a explicar totalment la caiguda de l'acció guerrera del pedestal de les accions encomiables. I no basta perquè els cabdills militars disposaven sovint de recursos per motivar les tropes amb l'esperança de determinades recompenses materials (així, Roma garantia generalment als seus legionaris l'obtenció de terres a l'explotació de les quals podien dedicar-se al cap de cert temps de servei). El factor que, sumat a l'anterior, acabaria sent decisiu va ser el progressiu augment de l'escala dels conflictes, particularment a Europa, on la Guerra dels Trenta Anys, per exemple, combatuda sobretot en territori alemany, va arruïnar per molt de

temps aquelles regions. En efecte, la necessitat de compensacions materials per a unes tropes mancades d'altres motivacions per a la lluita abocava al saqueig sistemàtic de les poblacions situades dins o en les proximitats dels camps de batalla. L'experiència va ser tan traumàtica que va induir els Estats a la creació de serveis d'intendència (roba, aliments, etc.) que fessin innecessaris (encara que no inevitables) els saquejos (per cert, Espanya va ser el primer país que va crear serveis d'aquest tipus, en funcionament ja al llarg del segle XVIII). Passat el relatiu parèntesi del Segle de les Il·lums, la guerra va tornar a assolir noves cotes de crueltat en moltes de les campanyes napoleòniques. Després va venir el gairebé ininterromput *crescendo* del segle XIX, amb la terrible batalla de Solferino (24-6-1859, els horrors de la qual van moure a la creació de la Creu Roja Internacional), i la no menys sagnant Guerra Civil Nord-americana, fins arribar a la catàstrofe sense paral·lelisme que va ser la Primera Guerra Mundial.

Però seria precipitat concloure d'aquesta evolució històrica que la *valentia* elogiada pels clàssics sigui una virtut bàrbara i obsoleta que mereix ser llençada a les escombraries de la història. Com ja havien anticipat estoics i epicuris amb la seva proposta d'interiorització de l'acció humana en la construcció d'aquella ànima equilibrada que propugnava Plató, l'ésser humà sempre tindrà davant seu el repte de lluitar valentament contra els excessos passionals, els seus enemics interns. Però no sols això: en molts dels conflictes «externs» en els que, ho vulgui o no, es veu implicat l'ésser humà, hi ha agressors i agredits, i la lluita d'aquests, sempre que no sigui desproporcionada, haurà de considerar-se justa i justificada, com sosté una llarga tradició que, des de Tomàs d'Aquino o Francisco de Vitòria, arriba, per exemple, a Michael Walzer. Els casos concrets, com alguns dels que analitza aquest darrer autor, sempre estaran oberts a discussió, però la idea general que serveix de criteri per diferen-

ciar entre guerres acceptables i inacceptables sembla difícilment rebutjable. Els soldats britànics, per exemple, que van lluitar contra Hitler no van sentir, amb raó, els mateixos escrúpols que els seus pares, que van lluitar contra el Kàiser. Sens dubte és sempre millor no haver de practicar la virtut de la *fortitudo* en les nostres relacions *ad extra*. Però si les circumstàncies obliguen, continua sent una de les virtuts *cardinals*.

